

Fire former for apati i dansk nutidsprosa

Jørgensen, Jens Lohfert

Published in:
Edda

DOI (link to publication from Publisher):
[10.18261/edda.109.3.3](https://doi.org/10.18261/edda.109.3.3)

Publication date:
2022

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Jørgensen, J. L. (2022). Fire former for apati i dansk nutidsprosa. *Edda*, 109(3), 170-183.
<https://doi.org/10.18261/edda.109.3.3>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Fire former for apati i dansk nutidsprosa

Four Forms of Apathy in Danish Present-Day Prose

Jens Lohfert Jørgensen

Ph.d., lektor i dansk litteratur ved Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet.

Han er forfatter til monografien *Sygdomstegn. En symptomatologisk læsning af J.P. Jacobsens Niels Lyhne* (2014) og har bl.a. redigeret bøgerne *Litteratur og ... Litteraturvidenskabens tværfaglige engagement* (med Martin Gregersen, 2019) og *Exploring Nordic Cool in Literary History* (med Gunilla Hermansson, 2020).

jenslj@ikl.aau.dk

Sammendrag

Apati er en udbredt reaktion på krisesituationer, men vi savner en systematisk analyse af begrebets flertydighed, og det begrænser vores forståelse af vores handlingsmuligheder, når vi står over for problemer, som vi ikke har skullet forholde os til tidligere. Baseret på den tese, at litteratur, forstået som et omfattende følelsesarkiv, kan yde et bidrag til en sådan analyse, udpeger denne artikel fire forskellige former for apati i fire værker, der repræsenterer markante strømninger i dansk nutidsprosa: Social apati i Mortens Papes *Planen* (2015), politisk apati i Lone Aburas' *Politisk roman* (2013), ontologisk apati i Theis Ørntofts *Solar* (2018) og parahuman apati i Siri Ranva Hjelm Jacobsens *Havbrevene* (2018).

Nøgleord

apati, litteratur og følelser, dansk nutidsprosa

Summary

Apathy is a common response to crises, but we lack a systematic analysis of the concept's multiple meanings, and this limits our understanding of our possible measures when we face problems that we have not had to deal with earlier. Based on the thesis that literature, understood as an extensive archive of feelings, can contribute to such an analysis, this article points out four different forms of apathy in four works, that represent significant tendencies in contemporary Danish prose: Social apathy in Mortens Pape's *Planen* (2015), political apathy in Lone Aburas's *Politisk roman* (2013), ontological apathy in Theis Ørntoft's *Solar* (2018), and parahuman apathy in Siri Ranva Hjelm Jacobsen's *Havbrevene* (2018).

Keywords

apathy, literature and emotions, contemporary Danish prose

Apati forstås utvetydigt negativt i dag, som en ”tilstand af sygelig sløvhed og upåvirkelighed” (<https://ordnet.dk>). Det har ikke altid været tilfældet. Apati er et komplekst begreb med en historie inden for flere videnskabelige traditioner. I filosofi er det en moralpsykologisk forestilling, der i den antikke stoicisme og i renæssancens nystoicisme henviser til en eftertragtelssværdig tilstand af aktiv kontrol over, og dermed frigørelse fra passionerne, til forskel fra at blive bevæget og manipuleret af dem (Balzly 2016). I psykiatri har apati siden slutningen af det 19. århundrede navngivet et specifikt symptom, karakteriseret ved en

nedsættelse af målrettet følelsesrelateret adfærd, der optræder i forbindelse med neurodegenerative lidelser som Parkinsons, Alzheimers og demens, og med skizofreni og depression (Prange et al. 2018). Og i statskundskab er begrebet fra midten af det 20. århundrede blevet brugt til at beskrive en lav grad af involvering i offentlige anliggender fra borgernes side og en svag tiltro til det politiske system, særlig i forbindelse med valgdeltagelse (Cautrès 2011). Gennemgående i disse forskellige anvendelser af apati er en forestilling om disengagement, såvel følelses- som handlingsmæssigt, villigt (filosofi), uvilligt (psykiatri) og både-og (statskundskab). Når disengagementet er udtryk for et bevidst valg, kan det antage den paradoksale skikkelse af et ”engageret disengagement”, der er sanktioneret af fordringer fra og hensynet til fælles goder som ”Gud” eller ”Naturen”. Begge disse – næsten oppositionelle – forståelser af apati er aktive i dag, men vi er ikke nødvendigvis opmærksomme på det. Klimakatastrofen er fx blevet mødt af – har endda fremkaldt – apati forstået som disengagement (Norgaard 2011). Men den har også ført til en overraskende genkomst af apati forstået som engageret disengagement, fx i form af *rewilding*-bevægelsen, der advokerer for at lade økosystemer ”develop into undefined future states without further interference, and not necessarily with any further utility to humanity” (Pettorelli, Durant og du Toit 2019: 7). Den er med andre ord udtryk for et menneskeligt engagement i økosystemerne, der tager form af en menneskelig tilbagetrækning fra dem.

Apati er en udbredt reaktion på kriser, og viden om tilstanden kan gøre os mere bevidste om vores handlemuligheder, når vi står over for problemer, som vi ikke har skullet forholde os til tidligere. Men vi savner en systematisk analyse af begrebets flertydighed, og det begrænser vores muligheder for at forstå, hvordan vi reagerer på kriser i dag. Udgangspunktet for denne artikel er tesen, at litteraturstudier kan yde et bidrag til sådan en analyse. Ikke bare fordi apati på en righoldig og forskelligartet måde kommer til udtryk i litteraturen, men også fordi en undersøgelse af begrebet i litteraturen er et middel til at forstå selve dets kompleksitet. En tilbagevendende forestilling i ontologiske definitioner af, hvad litteratur er, er, at den er ”animated by emotions”, som Patrick Colm Hogan (2016) udtrykker det. Som sådan udgør litteraturen måske det mest omfattende ”archive of feelings” (Cvetkovitch 2003), som vi har til rådighed.¹

Jeg vil i artiklen forsøge at demonstrere, hvor vidt apati spænder i dansk nutidsprosa via analyser med fokus på fire markante tendenser i den: Litteratur om prekariatet med Morten Papes *Planen* som eksempel, ”hyklerlitteratur” belyst ved Lone Aburas’ *Politisk roman*, dystopisk litteratur med fokus på Theis Ørntofts *Solar* og endelig ”naturorienteret litteratur”, eksemplificeret ved Siri Ranva Hjelm Jacobsens *Havbrevene*. Eksemplerne er udvalgt med den indbyrdes diversitet i fremstillingen af apati for øje, og i varierende grad blandt andre mulige: Der er flere fremstillinger af apati i litteratur om prekariatet og i naturorienteret litteratur, færre i hyklerlitteratur og dystopisk litteratur. En åbenlys udfordring for artiklens formål er, at apatibegrebet kan blive sløret gennem afsøgningen af forskellige former, som det optræder i. Mens det er en grundlæggende pointe i artiklen, at apati er et flertydigt begreb, vil jeg imødegå denne udfordring ved i analyserne at fastholde fokus på repræsentationer af kombinationen af følelses- og handlingsmæssigt disengagement og engageret disengagement.

Jeg inddrager løbende relevante teoretiske begreber og sekundærlitteratur i analyserne. De er, på et generelt niveau, inspireret af kulturelle undersøgelser af livets emotionelle kon-

1. Cvetkovitch bruger udtrykket til at beskrive sin metode i bogen *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality and Lesbian Public Cultures* (2003). Den er ”organized as an ‘archive of feelings’, an exploration of cultural texts as repositories of feelings and emotions, which are encoded not only in the content of the texts themselves but in the practices that surround their production and reception” (Cvetkovitch 2003: 7).

turer i en tid, der i tiltagende grad opleves som prekær, jf. Ahmed 2004, Butler 2004, Ngai 2005 og Berlant 2011.² Ingen af disse forfattere adresserer apati direkte, men de begreber, som de udvikler i deres undersøgelser af den ”gennemlevede og følte oplevelse” (Williams 1977) af økonomiske og politiske strukturer, er produktive for en forståelse af apati.

Social apati i Morten Papes *Planen*

Morten Papes debutroman, *Planen* (2015), er en socialrealistisk udviklingsroman, hvis handling udspiller sig på autobiografisk bagtæppe. Titlen refererer til Urbanplanen på Vestamager, hvor hovedpersonen Morten vokser op; det er et socialt boligbyggeri, der blev opført i perioden 1966-1971 på borgmester Urban Hansens initiativ for at sikre billige kvalitetsboliger til borgere, der ikke havde råd til at købe selv, men som i løbet af 1990’erne og 2000’erne i stigende grad blev hjemsted for socialt udsatte borgere. Men titlen er også en sarkastisk kommentar til romanens handling, hvor intet går efter nogen plan, især ikke familielivet, der splintres, efter at faren flytter væk og langsomt siver ud af børnenes liv, mens moren synker ned i depression og et omfattende medicinforbrug. Det gennemgående kompositionsprincip i romanen på både under- og overordnet niveau er, at de spredte lyspunkter i Mortens liv straks slukkes, med den effekt at læserne kommer til at tage del i hans oplevelse af en akkumulerende meningsløshed. Igennem hele forløbet hører Morten den defaitistiske parole ”Det skal nok gå. Om ikke andet, så ad helvede til”, udtalt af diverse voksne (Pape 2015, 99, 103, 273, 483), for i epilogen selv at overtage den (549).

Planen kan læses som et bidrag til den skønlitteratur om prekariatet (Lund 2016, Haarder, Simonsen og Schwartz 2018), der har været en markant tendens i 2010’ernes danske litteratur. I opposition til forestillingen om, at klasse er et irrelevant begreb i postindustrielle samfund, henviser betegnelsen ”prekariat” – en hybrid af ”prekær” og ”proletariat” – til en ny klasseformation, hvis fremvækst er forbundet med udviklingen af ”konkurrencestaten”, hvor politiske reformer ikke begrundes i forestillinger om ligestilling og sikkerhed som i velfærdsstaten, men i effektivitet og konkurrenceevne (Pedersen 2010). Prekariatet er en voksende gruppe af individer, hvis liv i lyset af denne politiske fokusforskydning er prekært, det vil sige skrøbeligt og uforudsigeligt. Det særlige ved prekariatet som klassebegreb er, at det går på tværs af eksisterende begreber som underklasse, arbejderklasse og middelklasse. Det, der forener klassens individer, er, ifølge den britiske sociolog Guy Standing (2011), deres skrøbelige tilhørsforhold til arbejdsmarkedet: Prekariatets ansættelsesforhold er usikre, kortvarige og uden store karrieremuligheder. Til forskel fra denne mere snævre forståelse af begrebet beskriver den amerikanske filosof Judith Butler (2006) prekarisering som et eksistentielt grundvilkår i senmoderniteten. Men det er oplagt, at der er en sammenhæng mellem de to forståelser. Prekariatets skrøbelige tilhørsforhold til arbejdsmarkedet rækker ind i dets livsomstændigheder i det hele taget. Det har ringe betingelser for at etablere sig på boligmarkedet og for at etablere familie, i det hele taget for at foretage de skridt, der i vante forestillinger om voksenlivet, forankrer det.

Det er særligt de kropslige og affektive konsekvenser af prekariseringen af livet, som Pape fokuserer på i *Planen*, fx i genkommende fremstillinger af især farens uhumske kropslige vaner og umådeholdne madforbrug, og af det mere og mere distancerede indbyrdes forhold mellem familiens medlemmer:

2. Alle fire beskæftiger sig fortrinsvis med negative emotioner og skriver inden for affektstudiernes såkaldt performative tradition.

Dagene bliver kortere, og solen taber terræn, og da jeg kommer hjem igen og sparker skoene af inde i entreen, ligger mor stadigvæk i sofaen og ser fjernsyn. Jeg har ikke set hende i øjnene i tre dage, hvis hun var faldet om eller havde fået et hjerteanfald i sofaen, ville jeg ikke ane det, for hun rører sig ikke ud af flækken, men befinder sig konstant foran tv'et iført et tæppe der hver dag tilføres nye brandmærker. Hun siger ikke meget, gør ikke meget, føler ikke noget. Hendes nye medicin skal lige virke, siger hun, ligesom for et halvt år siden og et år før det. (410)

Morens apati forbindes i passagen med hendes depression og med medicinens følgevirkninger, men hendes eksistensmodus adskiller sig i virkeligheden ikke meget fra Mortens egen. Hendes disengagement spejler sig i hans, han ”har ikke set hende i øjnene i tre dage”. Apatien går i denne forstand i arv fra forældre til børn i *Planen*.

Under overskriften «The precaritised mind» skriver Standing, at prekariatet oplever ”the four A’s – anger, anomie, anxiety and alienation” (2011, 19). Særligt begrebet anomi er relevant i forhold til en diskussion af apati i *Planen*, og i litteratur om prekariatet i det hele taget. I sin lancering af det brugte den franske sociolog Émile Durkheim begrebet om den samfundsmæssige normløshed, der ifølge ham var opstået som følge af opløsningen af sociale relationer og social adfærdskontrol i overgangen fra agrar- til industrielt samfund. Der var for Durkheim en kausal forbindelse mellem social og individuel normløshed; i bogen *Le suicide* fra 1897 karakteriserer han anomi som en af de sociale årsager til selvmord (1991, 126 ff.). Denne tankegang overtager Standing i sin analyse af forholdet mellem prekarisering og anomi:

Ever since at least the work of Emile Durkheim, we have understood that anomie is a feeling of passivity born of despair. [...] Anomie comes from a listlessness associated with sustained defeat, compounded by the condemnation lobbed at many in the precariat by politicians and middleclass commentators castigating them as lazy, directionless, undeserving, socially irresponsible or worse. (20)

Som en følelse af ”passivity born out of despair” står anomi i et tæt forhold til den apati, der omslutter karakterernes liv i *Planen*, og som kommer til udtryk i beskrivelsen af Mortens sofanedsunkne mor i passagen citeret ovenfor.

Fortællersynsvinklen i *Planen* er konsekvent bundet til Morten, og det medfører, at hans følelsesliv er det eneste, vi følger udviklingen af i romanen. Dens fjerde del bærer titlen ”Udenforskabet” og handler om de år, hvor Morten går på handelsgymnasiet. Perioden skaber imidlertid ikke rammen for det mønsterbrud, som hans omgivelser forventer af ham, for at være gymnasieelev er dét, der optager Morten mindst: ”Efter en treårig døs, der vistnok hed gymnasiet, vågner jeg sent på dagen efter vores obligatoriske studenterkørsel og kan knap genkalde nogen som helst minder fra de forrige par år” (448). Hans tætteste relation er til vennen Andrew, og det, de forenes om, er et stigende forbrug af hash. Fremstillingen i delen har en næsten klaustrofobisk rumlig koncentration, idet de fleste scener i den udspiller sig på Mortens værelse, hvor han og Andrew for åbent vindue og nedrullede persienner ryger joints og spiller PlayStation.

Når Morten begiver sig uden for dette stillestående værelse, er det for at blive indviklet i episoder, som han betegnende nok ofte tager moralsk afstand fra, men alligevel ikke formår at holde sig ude af, fordi de udgør den eneste kilde til social anerkendelse, der er tilgængelig for ham, hvor kortsigtet den end er. Han overtales af en tidligere klassekammerat til i sit navn at købe et fjernsyn til 25.000 kr. på afbetaling til kammeratens far, fordi denne har smadret det gamle og efterfølgende er blevet smidt ud hjemmefra. Kammeraten lover at troppe op med 900 kr. månedligt. De penge ser Morten aldrig. Han ”opdager, hvad rudekupper kan gøre ved et menneske, og hvor bekvemt det er at smide dem ned i skuffen eller

helt ud i skraldespanden sammen med cigarettskodder og ispapir fra en nu svunden sommer” (468). Som det implicit fremgår af den lidt vage analyse, er det i denne oplevelse underordnet, at Morten er blevet snydt af kammeraten og må betale af på en vare, som han ikke selv besidder. Episoden belyser kompleksiteten i det følelses- og handlingsmæssige forhold, han står i til omverdenen, og den apati, som det resulterer i.

Denne apati er af social art. Den fremstår i *Planen* som fremkaldt ikke blot af Mortens prekære familieforhold, der indebærer, at medlemmerne i stigende grad bliver passive tilskuere til hinandens liv, men også af de betingelser, som Urbanplanen stiller for beboernes livsudfoldelse. For når Morten forsøger at indgå i et socialt fællesskab som alternativ til det, familien ikke længere kan tilbyde ham, er den tilbagevendende erfaring, han gør sig, at det kræver, at han giver afkald på egne instinkter og værdier. Urbanplanen kommer således til at fremstå som hans prekære skæbne, der klistrer til ham: ”Jeg hænger fast i Planen, og Planen har for længst hægtet sig fast i mig” (298). En frigørelse fra denne skæbne indebærer en løsrivelse fra stedet. Det er, hvad Morten endelig i ét ryk gør, da han som en sidste desperat udvej fra Planen frivilligt melder sig til at aftjene værnepligt.

Politisk apati i Lone Aburas’ *Politisk roman*

Mortens sociale apati i *Planen* kan beskrives som et produkt af en apatisk politik: Af en manglende vilje til ansvarsfuldt at tage hånd om det politiske problem, som udsatte boligområder i Danmark udgør. I den forstand er der en forbindelse mellem *Planen* og Lone Aburas’ *Politisk roman* (2013), der netop kortlægger forskellige måder at forholde sig til et politisk problem på. De filtreres igennem jegfortælleren og den konsekvente synsvinkelbærer, Rebecca, der er godt 40 år, underviser på VUC og bor sammen med tandlægen Robert og deres sammenbragte børneflokk. Det, der holder sammen på familien, er ifølge Rebecca, at hverken hun eller Robert ”orke endnu en gang at skulle finde nye partnere” (5). Hendes primære ambition er at skabe så gode betingelser for nydelse som muligt inden for rammerne af den sociale, økonomiske og relationelle situation, hun befinder sig i, som hun vil opretholde, simpelthen fordi den er magelig.

Som replikken indikerer, forholder Rebecca sig til sig selv og sin omverden med en klartskuende ligegyldighed. Hun ejer ikke evnen til at vise medfølelse, hverken med dem, der burde stå hende nær, eller med tilfældigt forbipasserende i hendes liv, og når hun momentvis karakteriserer sig selv, er hendes ubekvemme forhold til forventninger om at udvise følelser et gennemgående tema. Rebeccas distance til omverdenen kommer sprogligt til udtryk i den konsekvente sarkasme, der præger hendes fortællerstemme, fx når hun i romanens første sætninger om en hjemløs udtaler: ”Jeg kan ikke undgå at tænke, at han formentlig ikke ejer evnen til at se sig selv udefra, ellers var han vel ikke endt sådan” (ibid.). Synspunkterne trækkes hårdt op i *Politisk roman*. Den er en satire, der skyder i alle retninger, ikke mindst Rebeccas egen, og alle de måder at forholde sig til et politisk problem på, som romanen kortlægger, fremstilles som fejlslagene.

Sådan et problem får Rebecca ind på livet, da Robert tilbyder at huse den illegale flygtning Amir. For Rebecca er Amir primært et irritationsmoment, fordi han forstyrrer mangeligheden, og, mere alarmerende, fordi hendes søn Oskar opsøger hans selskab, mens hun selv har meget svært ved at nå ind til ham. Rebeccas måde at forholde sig til Amir på, ændrer sig ikke nævneværdigt igennem romanen, selvom det bliver mere og mere åbenlyst, at han både fysisk og psykisk befinder sig i en nødstilstand. Selv ikke efter at Rebecca redder hans liv – hvilket hun ret beset heller ikke gør. Det er ét liv, som hun pr. refleks redder, uden hensyn til hvis det er. Hendes omsorg er biologisk, ikke humanistisk.

Elisabeth Oxfeldt (2016) analyserer Amirs effekt på de indbyrdes relationer i familien i lyset af Sara Ahmeds essay «Happy Objects» fra 2009, og det giver god mening. Amir er i Rebeccas øjne, hvad Ahmed kalder en "melancholic migrant", der spreder en "bad feeling" (49), fordi han ikke er i stand til at leve op til kravet om at fortrænge de ulykkelige omstændigheder, der har ført til, at han måtte forlade sit hjemland. Det er præcis sådan, Rebecca opfatter det, når Amir fx fortæller om, at hans søn blev skudt af regeringsstyrkerne i den by, han flygtede fra: "Stakkels menneske. Robert ryster bedrøvet på hovedet, da Amir er gået. Tænk at overleve sit eget barn. Robert har ret. Det er tragisk. Men hvad kunne vi gøre? Det hjalp afgjort ikke at møve sig ind på min søn" (60). Replikskiftet mellem Robert og Rebecca vidner om vanskeligheden ved at sætte sig ind i andres lidelse, som er et gennemgående tema i romanen. I bogen *Frames of War. When is Life Grievable?* fra 2009 pointerer Judith Butler, at "sorgbarhed" er en forudsætning for værdisætning af livet, og, endvidere, at den er "differentielt distribueret" (2015, 61) mellem forskellige befolkningsgrupper, så én gruppes tab ikke anerkendes som tab og derfor er "usorgbare", mens en anden gruppes i høj grad er det. For Rebecca er Amirs tab usorgbart, hvilket indebærer, at hans sorg forbliver et ensomt anliggende, der distancerer ham fra sine omgivelser.

Amir mener at Rebecca hader ham, men det er ikke tilfældet. Bortset fra den ulempe, han udgør for hende, er hun ligeglad med ham og repræsenterer dermed, hvad hun selv over for ham beskriver som den fremherskende holdning i Danmark: "Der er ingen fremtid her. Politikerne er ligeglade. Og det er størstedelen af danskerne sådan set også" (123). Rebeccas mand, Robert, og hans ungdomskammerat Mark repræsenterer en anden position i forhold til det politiske problem, som Amir udgør. I Rebeccas øjne klamrer de sig begge til en pubertær selvforståelse som politiske aktivister. Deres tiltagende alder tvinger denne selvforståelse til ytring, og det er anledningen til, at Robert åbner hjemmet for Amir.

I en af romanens scener har Robert inviteret unge aktivister fra gruppen Ophold Nu hjem. Hvad det skal gøre godt for, fremstår ikke klart, heller ikke for Robert selv. Ifølge Rebecca er det snarere for, at han og Mark kan sole sig i strålerne fra de unges beundring end for at skabe interesse omkring Amirs situation. De unge har imidlertid kun foragt til overs for den blanding af "borgerlighed og fad bohemestemning" (57), der karakteriserer indretningen af deres hjem: "Vi er gennemskuet. Ikke at jeg har noget at skjule. Men Robert lever gerne i troen på, at man kan være en overprivilegeret nar, samtidig med at man påvirker samfundet i en såkaldt undergravende retning" (ibid.). Rebeccas dom over Roberts engagement er hård. Men selvom hun på ingen måde fremstår som en troværdig fortæller, betyder det ikke, at hun har uret. Som Oxfeldt med henvisning til Ahmed bemærker, udgør Amir for Robert et "happiness means", som "han betragter som instrumentel på sin egen 'radikale' og 'revolutionære' vej til lykke" (242).

Robert og Mark er hyklere, og det er oplagt at læse *Politisk roman* som et eksempel på en tendens i nutidig dansk litteratur, som Devika Sharma benævner "hyklerlitteratur" (2016). Hyklerlitteraturen er en litteratur, der "indefra beskriver en globalt privilegeret eksistens, der lever med bevidstheden om både at nyde godt af og bidrage til en uretfærdig verdensorden" (2016, 267). I modsætning til hvordan vi i daglig tale forstår det at hykle, forstiller hyklere i hyklerlitteraturen sig ikke, men udstiller tværtimod ofte sin egen dobbeltmoral (ibid.). Det er så et spørgsmål, hvor meningsfuld kategorien er, når den på denne måde frakobles den almene forståelse. Der er under alle omstændigheder et åbenlyst paradoks i at erklære sig selv for hykler. Medmindre der så at sige er tale om hykleri af anden orden: At man forsøger at bøde på sin onde samvittighed under dække af at udstille den.

Sharma er især interesseret i tendensen som en kritisk genre, hvor kritikken finder sted på "delagtighedens betingelser" og derfor først og fremmest vendes mod kritikerens selv.

Oprigtigheden er dog ikke nogen redning: ”I hyklerlitteraturen præsenteres vi for en kritisk bevidsthed, der træder vande” (272). Det skyldes, at oplevelsen af at være delagtig hverken kan ignoreres eller gøres produktiv. Det er den samme stilstand, som præger fremstillingen af hykleri og hyklerikritik i *Politisk roman*. Rebecca forholder sig apatisk til politiske problemer, men hykler ikke: ”Ikke at jeg har noget at skjule.” Robert og Mark engagerer sig politisk, men uden at forholde sig kritisk til den privilegerede position, de har. Den opgave påtager Rebecca sig derimod på deres vegne med uforstilt glæde. Romanen stiller os som læsere altså i den position, at vores beundring af Rebeccas klartskuende kritik hæmmes af den ligegyldighed over for omverdenen, som hun udviser, mens vores sympati med Robert og Marks engagement hæmmes af hendes domfældelse over dem som hyklere. Et *lose/lose*-scenarium, med andre ord.

Den tredje måde at forholde sig til politiske problemer på, som romanen præsenterer læserne for, er Rebeccas søn Oskar repræsentant for. I romanens slutning opsøges hun af en agent fra Politiets Efterretningstjeneste (PET), der oplyser hende om, at Oskar er efterlyst af Interpol, mistænkt for at have overtrådt terrorloven. Rebecca tror, at han er på klassetur til Berlin, men får at vide, at PET i længere tid har overvåget Oskar og hans kammerat efter at have fundet indicier på ”omfattende terrorvirksomhed eller politisk vold, om man vil” (143). Rebeccas problemfyldte relation til den introverte og vredesfyldte Oskar er den eneste, der strækker hendes bevidsthed ud over egen livssituation, han er den eneste, som hun ikke forholder sig sarkastisk til. Hendes bekymring for hans velbefindende antager imidlertid en mærkelig dystopisk form, idet den kommer til udtryk i skrækforestillinger, der involverer piller og automatvåben. Rebecca ”gider bare ikke at have Oskar blandet ind i noget”, udtaler hun flere gange i romanen (39). At det netop er, hvad han bliver, skyldes blandt andet, at hun negligerer en række åbenlyse faresignaler på, at det faktisk er ved at ske, som et ”ansøgningsskema til en såkaldt nationalgarde til bekæmpelse af social uro [...] efter amerikansk forbillede” (42), som hun finder på hans værelse. Hendes frygt for Oskars fremtid skjuler hans nutid for hende.

Rebeccas manglende evne til at engagere sig i såvel sine nære relationers livsomstændigheder som i politiske problemstillinger fremstår i sidste instans som en individuel brist af nærpatologisk karakter, men som romanen lægger op til, at vi forstår som generel for middelklassen. I Robert og Marks tilfælde skjuler den sig blot bag et hyklerisk engagement, der først og fremmest er et engagement i deres eget selv billede. Fordi vi via fortællersynsvinklen placeres i en bevidsthed, som vi ikke opfordres til at føle sympati for, endsige forstå, får romanen karakter af et anklageskrift, der agiterer for politisk handling, jf. bagsidetekstens afsluttende spørgsmål: ”Måske er det tid til at engagere sig?” Det er langt over tid, svarer romanens handlingsforløb.

Ontologisk apati i Theis Ørntofts *Solar*

En passage i Theis Ørntofts roman *Solar* (2018), en af de tristeste, beskriver en kort periode i hovedpersonen Theis’ liv, hvor han, efter at kommunen har afbrudt hans kontanthjælp, får job som lagerarbejder på Dansk Supermarkeds centralvarelager i Ishøj. Arbejdet foregår om natten og fremstilles som ekstremt dehumaniserende. Den eneste måde, Theis kan udholde de lange nætter på, er at holde sin tankevirkksomhed på et absolut minimum. Efter kort tid bliver han fyret, fordi han har været syg i en uge:

Jeg var fuldkommen uberørt da jeg hørte manden sige det. *Der er ikke brug for folk der bliver ramt af sygdom så ofte*, sagde han. Det er helt fint, tænkte jeg; jeg hørte netop hvad manden sagde, og det påvirkede

mig ikke det mindste. Jeg stod et par minutter og så ud af vinduet. Så smed jeg telefonen på sengen. Der kom ingen følelser. [...] I en pludselig indsigt forstod jeg, at jeg ingen relationer havde til byen eller landet jeg befandt mig i. [...] Det var ikke nogen behagelig følelse. Den var heller ikke ubehagelig; jeg vidste ikke hvad den var, jeg var fri, som det hed ... (173-174)

Theis' følelsesløshed er en tilstand, der allerede omslutter ham, og som han endda forholder sig til med en slags passiv undren. Han fisker efter en følelsesmæssig respons, men "Der kom ingen". Hans apati forbindes med frihed: Den indsigt i sin ubundethed, som Theis får, må forstås som afledt af fraværet af følelser. Men det er en frihed, som han er fanget af.

Solar er inddelt i tre dele. I den første er den "unge, sortseende økodigter Theis" (bagsideteksten) på vandretur langs Hærvejen fra Viborg til Padborg, reflekterende over naturen og sin bevægelse igennem den. Fremstillingen trækker, som Torsten Bøgh Thomsen skriver (2018), veksler på både en universalromantisk, idealiserende naturfremstilling og på en romantisk ironi, der ikke lader denne idealisering stå uimodsagt. I anden del er Theis tilbage i København, hvor han opgiver sin forfatterkarriere, begynder at styrketræne, møder Nadja og flytter ind hos hende i Albertslund. I hvad der kan læses som en karikatur på fremstillinger af prekariatets sociale apati som den, vi møder i Morten Papes *Planen*, glider Theis ubesværet ind i klichéen om en vestegnstilværelse som PlayStation-spillende kontanthjælpsmodtager. I takt med at han mister interessen for alt andet end *Grand Theft Autos* (GTA) glittede Los Angeles-univers, mister Nadja interessen for ham, han flytter ud, rasler som blind passager ned igennem Europa til Portugal, hvor han møder den småkriminelle Diago. Deres sumpede samvær udgør rammen for romanens tredje del. De spiser dåsemad, drikker vodka, ryger crackinfuserede joints og spiller kroket, og som resultat af et tabt spil hjælper Theis Diago med at slå hans far og dennes kæreste ihjel. Da politiet dukker op, flygter de og finder i Andorra ind på en øde beliggende bar, hvor de indtager nogle drinks, der forlener dem med computerspils-lignende evner. I romanens slutning opløses handlingen i fremstillingen af Theis' hallucinatoriske oplevelse at synke ned igennem tiderne og livsformerne, mens han og Diago tilsyneladende kører direkte mod en skovbrand, der er så omfattende, at det ser ud, som om selve solen har antændt Jorden.

Som jeg læser den, er *Solar* et ambitiøst forsøg på at fremstille det menneskelige liv *in toto*, fra et individorienteret perspektiv i første del, et socialt i anden del og et planetarisk i tredje del. Apati tager i romanen form af en friktionsløshed, der er mest iøjnefaldende i romanens anden del, hvorfra passagen, der beskriver Theis' reaktion på at blive fyret, stammer. Bevidstløshed er ét indholdsmæssigt træk ved fremstillingen af livet i disse passager. Gang på gang fremhæves det, at begivenhederne finder sted, uden at Theis tilsyneladende forstår det: "Ligesom det gjaldt for andre af livets hændelser, blev det aldrig klart for mig, hvorfor Nadja til sidst forsvandt ud af mit liv. Det var mod slutningen af foråret. Hvis skyld var det? Ingen ved det, men det gik overraskende hurtigt, verden gjorde vist hvad den havde lyst til" (169).

Et andet træk ved fremstillingen af livet er, at det fremstår præfabrikeret. Det er fx tilfældet i den pornografiske fremstilling af Theis og Nadjas erotiske forhold, men også i en situation som denne, hvor de under en ferie i Den Dominikanske Republik er på hvalsafari:

[E]n midaldrende kvinde med mikrofon guidede os trygt igennem oplevelsen, først viste en lille flok del-finer sig i nærheden af båden, og der strømede et forunderligt sug igennem folk, inklusive mig, og alle greb deres kamera, jeg fik mig kæmpet frem til en god plads midt på dækket, en lille dreng med gul kasket forsøgte at klemme sig ind foran mig, men jeg fik ham skubbet væk med en diskret albue i hovedet. (155)

Det er kendetegnende, at turisterne bliver guidet ”trykt igennem oplevelsen”. Alle aspekter af den er demonstrativt forudsigelige, selv Theis’ selviske albue i hovedet på den lille dreng. Det gør beskrivelsen overordentlig deprimerende: Intet, der kan overgå mennesket, er overraskende. Det er som nævnt i disse passager fra romanens anden del, at apatien italesættes mest eksplicit. Men de kan forbindes med på den ene side romanens forståelse af individet, der bliver formuleret i den første del af *Solar*, og på den anden dens verdensbillede, der især kommer til udtryk i dens tredje del. Det er i disse forbindelser, at det, jeg forstår som ”ontologisk apati”, opstår i romanen, og det gør den både indholds- og formmæssigt.

”Af og til forstår man ikke de tanker man selv tænker med, de stemmer man selv taler med, de løber uden om viljen, gennem hovedet og fortsætter ud af munden” (35), tænker Theis. Denne forestilling om individet som et transitsted for ikke blot tanker og stemmer, men for alt hvad der findes i det og omgiver det, uddybes senere i afsnittet:

Spørgsmålet *hvem er jeg*, er ikke et psykologisk spørgsmål, sådan som folk så længe gik rundt og troede. Det er et planetarisk spørgsmål. For ligesom træet har rødder i sine omgivelser, lige sådan har jeg selv. Også jeg er noget vejret, teknologien, kulturen, historien og biologien løber igennem.
Hvad er jeg gennemløbet af? (68)

Herefter følger en kaotisk liste, der sidestiller materielle og immaterielle, varige og flygtige, nære og fjerne påvirkende faktorer. Selv de af vores dispositioner, som vi normalt opfatter som intimt forbundet med vores subjektivitet; de, der udgår fra vores sanseapparat, vores følelsesmæssige indstilling, vores drifter, er i dette perspektiv et resultat af en uoverskuelig infiltration af påvirkninger fra ”bakterier”, ”politiske ideologier”, ”sidemandens kropssprog i bussen”, ”vind og vejr” (ibid.). Det relevante spørgsmål er således ikke det psykologiske ”hvem er jeg?”, men det ontologiske ”hvad er jeg?”. Det er den ene pointe. Den anden er, at spørgsmålet er umuligt at besvare, fordi der ikke findes et punkt, hvorfra påvirkningerne kan overskues og analyseres: ”Alt hvad der formgiver mit liv og mine handlinger er ukendte og uforståelige processer for mig”; ”Jeg fatter ikke en bønne” (69, 71).

Vender vi tilbage til den ordbogsdefinition af apati, som indleder artiklen, synes denne tankegang at udtrykke det stik modsatte: Her er der ikke tale om en tilstand af upåvirkelighed, men om påvirkelighed som vilkår. Men fordi påvirkningerne er uoverskuelige, og fordi de netop udgør et vilkår, er resultatet det samme: Følelsesmæssig sløvhed og handlingsmæssig inaktivitet. Mens ordbogsdefinitionen anlægger et udvendigt perspektiv på apati, anlægger Ørntoft et indvendigt. Den fremstår i *Solar* som resultatet af ”ukendte og uforståelige processer”.

Nogle steder tager romanen form af, hvad man karakterisere ikke som science fiction, men som ”videnskabsfiktion” eller ”teorifiktion”, og dette er en af dem, for i Theis’ refleksion genkender man Timothy Mortons begreb om *the mesh*, som han formulerer i bogen *The Ecological Thought* (2010). The mesh refererer til en forestilling om ”the interconnectedness of all living and non-living things” (28) på tværs af tid og rum. I the mesh befinder alt sig på samme plan. Der findes ikke forgrund og baggrund, ikke centrum og periferi. Ethvert punkt i det er på samme tid begge dele. Som sådan er begrebet Mortons vigtigste middel i det opgør med forestillingen om naturen, som ”den økologiske tanke” implicerer. Siden slutningen af det 17. århundrede har vi ifølge Morton holdt naturen op for os selv som et idealiseret spejlbillede af vores egen tid: ”In the idea of pristine wilderness, we can make out the mirror image of private property” (5). Med Emmanuel Levinas argumenterer han for, at det netop er denne idé om en ”faceless, generous mother nature” (7), der har været forudsætningen for vores udnyttelse af Jorden, forstået som et udtømmeligt forråd af ressourcer. The mesh slører dette spejlbillede. Den implicerer et tab af fast reference-

punkt, på baggrund af hvilket vi kan forholde os til verden: "[W]e're losing the ground under our feet at the exact same time as we're figuring out just how dependent upon that very ground we are" (31).

Solar kan læses som et forsøg på at føre forestillingen om et totalt nivelleret univers ud i livet. Det gør Ørntoft på to måder. For det første ved at etablere en række virkeligheder, der hver især fremstår autonome, og som sideordnes via deres homogene detaljeringsgrad og via fremstillingen af Theis' involvering i dem. På den måde kommer det at spille GTA i en lejlighed i Albertslund til at ligge på samme niveau som et kærlighedsforholds opståen og opløsning. For det andet via fremstillingen af overgangene mellem virkelighederne. De finder sted på en friktionsløs, doven måde, og ikke, som man kunne forvente, som resultatet af de mange temmelig voldsomme begivenheder, der forekommer i romanen. Da Theis og Diago har slået faren og hans kæreste ihjel, flygter de fx ikke, men bliver hængende på farens gård i månedsvis, ser tv, drikker dåseøl og spiser, hvad der er i huset, og sådan går dagene. Det giver en mærkelig sammensat tidseffekt i romanen, af fart over feltet indlejret i hvilende, ambiente tilstande.

Begge dele, sideordningen af autonome virkeligheder og de friktionsløse overgange imellem dem, skaber en fornemmelse af, at apatien har bredt sig ud over hele menneskelivet i *Solar* og er blevet et ontologisk vilkår. På bogens bagsidetekst beskrives handlingsforløbet sådan: "Så lader Theis sig falde – ned gennem systemerne, kulturen og sindet." Den følelsesmæssige indstilling, der muliggør dette fald, er en apati, der i stigende grad dominerer ikke blot Theis, men hele menneskeheden, og ikke blot romanens handling, men også dens form.

Parahuman apati i Siri Ranva Hjelm Jacobsens *Havbrevene*

Siri Ranva Hjelm Jacobsens korte prosaværk *Havbrevene* (2018) er en smuk lille udgivelse på 63 sider, hvor teksten ledsages af 12 sort-hvide tryk udført af Dorte Naomi. Som titlen indikerer, er *Havbrevene* en epistolarisk tekst, en udveksling af korte poetiske breve mellem A. og M., Atlanterhavet og Middelhavet, henholdsvis store- og lillesøster til hinanden. Emnet for dialogen er havenes forestående oversvømmelse af Jordens landområder. Det vil genforene dem, efter at de i tidernes morgen blev adskilt, da landjorden i et "filipensagtigt" (36) oprør mod havene brød frem. Fra A. og M.s perspektiv er situationen ikke dystopisk. Det er den kun fra et menneskeligt perspektiv, som Jacobsen bestræber sig på at skrive uden om, og som på tekstens diegetiske niveau endda skrives ud af historien. Det er sådan, underoverskriftens "parahuman" skal forstås: "Udenomsmenneskelig". Hvad der opstår i brevene mellem A. og M. er snarere "en utopi, en alternativ skabelsesberetning", som Jacobsen selv skriver om bogen på sin hjemmeside (<http://www.siriranvahjelm.com>).

Af landjordens opståen fulgte "Planen", som er titlen på den første af *Havbrevenes* fire dele: Da havene erfarede, at de ikke kunne nedbryde de omkringliggende klipper, opfandt de de levende organismer, der havde det ene formål at bære vandet over jorden, så de igen kunne mødes. Organismerne er således "beholder[e], levende kar" (34). Deres evolutionære udvikling italesættes som en degeneration af de oprindelige mikroskopiske prototyper, som havene ikke havde forudset. Især slægten *Homos* opståen var en skelsættende begivenhed. Den af menneskeheden fremkaldte globale opvarmning har accelereret planen, som alting dog stadig går efter: "Måske ikke som vi troede, men som vi ville" (20), som A. udtrykker det.

Det er denne situation, der gradvis blotlægges gennem brevene mellem A. og M. Der er ikke nogen handling i teksten. Det giver den et statisk præg, som forstærkes af karakteren

af brevvekslingen: Brevenes udsagn modsiger ofte hinanden, men uden at det medfører en spændingsopbygning. I stedet udlignes det individuelle brevs udsagn af det efterfølgende, som bølger, der brydes mod hinanden i en ”destruktiv interferens”, hvor de ophæver hinanden i modfase.³ Tonen bliver aldrig uforsonlig, tværtimod lader A. og M. sig på trods af deres uenigheder bevæge af hinandens udsagn, så de sammenfiltres.

Det overordnede stilistiske greb i teksten er – naturligvis – besjæling. A. og M.s stemmer i brevene er endog meget menneskelige, som de lader havenes oplevelser, erindringer og følelser komme til udtryk. Stemmerne er desuden individualiserende og adskiller sig tydeligt fra hinanden. Hvor tonen i M.s breve er elegisk og let urolig, er den i A.s breve beroligende, lavmælt ræsonnerende. A.s perspektiv er fremadskuende og rettet mod det liv, der vil blomstre op i havene som følge af deres genforening. Hun skriver: ”Jeg har længe følt en dyb ligegyldighed over for livet på land” (27). M.s perspektiv er derimod tilbageskuende og rettet mod det liv, der vil forsvinde: ”Hvor skal fuglene lande?” (58), spørger hun, relevant nok. Særligt bekymrer M. sig for menneskene, der i *Havbrevene* konsekvent omtales som ”krybene”. Og blandt krybene indtager hendes minde om Ikaros en særstilling i hendes bevidsthed.

Myten om den athenske opfinder og arkitekt Daidalos og hans søn Ikaros, der flygter fra kong Minos på Kreta på vinger, som Daidalos konstruerer af fjer og bivoks, er en gennemgående reference i *Havbrevene*. Værkets epigraf er et uddrag af Williams Carlos Williams’ digt »Landscape with the Fall of Icarus» fra 1960. Williams’ digt er en ekfrase, det vil sige en litterær fremstilling af et visuelt objekt, i dette tilfælde af Pieter Breughel d.æ.s maleri »De val van Icarus» fra ca. 1560. Jacobsen citerer digtets sidste strofe: ”a splash quite unnoticed/ this was/ Icarus drowning” (7). »Landscape with the Fall of Icarus» fremhæver den – fra et menneskeligt perspektiv – provokerende fremstilling af omgivelsernes apatiske reaktion på Ikaros’ fald i Breughels maleri: I forgrunden ser man en bonde, der pløjer en bølgende mark, i mellemgrunden en kontemplerende hyrde omgivet af græssende får og en fisker, der kaster snøre. I baggrunden ser man havet, omgivet af stejle klipper, og en havneby, der perspektivisk strækker sig ud mod solen, som i dis er ved at gå ned. Og så ser man, idet man afsøger maleriet for den begivenhed, som dets titel annoncerer – i det nederste højre hjørne af maleriet, mellem et skib og kysten – Ikaros’ ben stikke op af havet, da han med et lille plask rammer det.

Breughels maleri har som sin primære kilde Ovids fremstilling af myten i *Metamorfoser* fra ca. 8 e.Kr. Ovid nævner både bonden, hyrden og fiskeren, men hos ham optræder de som forundrede vidner til Daidalos og Ikaros’ himmelflugt: De ”ser dem [Daidalos og Ikaros] forbavset deroppe og tænker at siden de flyver/ er det nok himmelske guder” (2006, »Ottende sang», v. 218-219). Hos Breughel er deres funktion derimod at illustrere et demonstrativt fravær af deltagelse i Ikaros’ fald. Deres opmærksomhed er fuldstændig rettet mod den natur, som de – før det historiske skel, Morton udpeger – lever af. Den er præmissen for deres eksistens, mens Ikaros styrter som følge af hans forglemmelse af denne præmis. Breughel uddyber altså i forhold til Ovid den *hybris*, som Ikaros begår, ved moti- visk at betone, at menneskets liv er underlagt naturen, og ved kompositorisk at gøre hans fald til en perifer begivenhed i denne orden.

”Jeg er begyndt at tænke på Ikaros igen”, skriver M. til A. ”Nu bliver du nok skuffet over mig” (40). Hun nærer en dyb omsorg for Ikaros, som hun forklarer med, at hun har opfattet ham som udstødt: ”Ikaros faldt, og jeg greb ham. [...] En mislykket stjerne, tænkte jeg den-

3. I modsætning til den ”konstruktive interferens”, vi møder i Johannes V. Jensens prosalyriske tekst »Interferens» fra 1901 og digtet med samme titel fra 1906.

gang, en amputation" (46). A. bliver ikke skuffet, men bekymret, fordi denne omsorgsfølelse er en hindring for gennemførslen af Planen. Med udgangspunkt i den "affortryllelse" af myten, som vi er vidner til i Breughels maleri og Williams' digt, skriver hun: "Dér har du din Ikaros, men også din Daidalos" (51): Førstnævnte er ikke et eksemplarisk menneske, sidstnævnte, der tilsyneladende ikke tager sig faldet så nøje, endnu mindre.⁴ M. insisterer derimod på, at hun er indfiltret i Ikaros, og med ham i menneskeheden generelt: "noget af mig smeltede til Ikaros" (52).

Den øvelse i at navigere uden om et menneskeligt perspektiv på verden, som udlægnin-gen af myten om Ikaros' fald via Breughel og Williams vidner om, men som åbenlyst også kommer til udtryk ved at synsvinklen i *Havbrevene* er placeret hos havene, kan ses som en overraskende tilnærmelse til nystoicismens genintroduktion af apatibegrebet. Nystoicis-men er en filosofisk tradition, der kombinerer stoiske og kristne tankesæt. Den opstod i Nordeuropa i midten af 1500-tallet i en vanskelig periode præget af religiøse borgerkrige, som en bestræbelse på at skabe et individuelt værn mod udefrakommende katastrofer. I *De Constantia in publicis malis* fra 1583-1584 skriver den flamske humanist Justus Lipsius, at "the truly wise man" skal udvise ringeagt for de begivenheder, der overgår mennesket gen-nem en dyrkelse af "constantia" eller bestandighed, som han definerer som "the upright and immovable mental strength, which is neither lifted up nor depressed by external or acci-dental circumstances" (2006, I, 4). Bestandighed er styret af fornuften. Men fornuften ledes ofte på vildveje af passionerne, af begær, glæde, frygt og smerte. Passionerne er falske og farlige, fordi de kan bringe individet ud af den ligevægt, som det efterstræber. Derfor er det nødvendigt at frigøre sin sjæl fra deres herredømme ved at tilnærme sig en tilstand af *apa-theia* eller ufølsomhed, der implicerer en accept af Guds veje. Den nystoiske apati er ensbe-tydende med et disengagement i verdens menneskeskabte tummel, men det er et viljestyret eller engageret disengagement, der har til formål at sikre individets forhold til Gud, et for-hold, som *skal* være passioneret.

Det er, vil jeg hævde, et lignende engageret disengagement, som *Havbrevene* er udtryk for, men med den forskel, at renæssancens parahumane instans "Gud" er erstattet af natu-ren. Disengagementet i menneskeheden er engageret, fordi det er viljestyret. M.s vanskelig-heder med ikke at tænke på Ikaros illustrerer netop viljens funktion i det apatiske forhold til menneskeheden, som værket formulerer. Til forskel fra en moderne forståelse af begrebet er der altså tale om en tilstand af apati, der er tilstræbt, og som er ledsaget af en høj grad af agens.

Konklusion

Artiklens korte analyser af henholdsvis Morten Papes *Planen*, Lone Aburas' *Politisk roman*, Theis Ørntofts *Solar* og Siri Ranva Hjelm Jacobsens *Havbrevene* demonstrerer tilsammen, at apati er et flertydigt begreb, og at litteraturen udgør en egnet kilde til at bringe denne fler-tydighed for dagen. De fire værkers repræsentationer af apati, forstået som en tilstand af følelses- og handlingsmæssig disengagement, er nok beslægtet med hinanden i indbyrdes konstellationer, der har at gøre med værkernes verdensanskuelse, deres erkendelsesin-teresse og de handlingsforløb, de præsenterer læserne for. På den baggrund kan man rela-tere henholdsvis fremstillingen af social apati hos Pape og af politisk apati hos Aburas og fremstillingen af ontologisk apati hos Ørntoft og af parahuman apati hos Jacobsen til hin-

4. Efter brødteksten i *Havbrevene*, på indersiden af bogens bagcover, finder man en beskrivelse af Ikaros' fald fra Daidalos' perspektiv. "Han ser sig tilbage og får øje på drengen. Hvis det var muligt, ville han foretrække øjeblikket uden de nøgne, spjættende ben. Fødderne er hvide af reflekteret sol. De roder i havoverfladen" (67).

anden. Men den indbyrdes forskel mellem værkernes behandling af apati i disse to grupper er større end lighederne. Mens Mortens apatiske isolation fra omverdenen på værelset i Urbanplanen i *Planen* fremstår som et uundgåeligt produkt af arv og miljø, gives der ingen forklaring på Rebeccas distancerede følelses- og handlingsmæssige forhold til selv sine nærmeste i *Politisk roman*, der derved får en abnorm karakter. Og mens den apati, som karakteriserer Theis' bevægelse gennem forskellige virkelighedsniveauer i *Solar*, kommer til at fremstå som et ontologisk vilkår for menneskeheden, vidner brevvexlingen mellem A. og M. i *Havbrevene* både om en stærk intention om at sætte sig ud over sådan et menneskeligt perspektiv – og om, hvor vanskeligt det er at gøre det.

Således ser vi i de fire værker en skalering af apati, der strækker sig fra et psykologisk niveau (hos Aburas), over et socialt niveau (hos Pape) og et arts-mæssigt niveau (hos Ørn-toft) til et planetarisk niveau (hos Jacobsen). Det vidner om, at apati er et elastisk begreb, der står i relation til flere forskellige fagområder, som jeg har berørt i artiklens indledning. Den samme elasticitet er det forhold, at begrebet i denne artikels analyser er blevet forbundet med en række forskelligartede teoretiske begreber, et udtryk for: Guy Standings socio-økonomiske klassebegreb ”prekariatet”, Sara Ahmeds og Judith Butlers begreber for den gennemlevede og følte oplevelse af politiske begivenheder og strukturer, Timothy Mortons mørke økologi. At begrebet endelig også inden for litteraturen selv har en stor spændvidde, fremgår af de forskellige tekstuelle niveauer, som jeg har inddraget i analysen af værkernes fremstilling af apati: Det diegetiske niveau (i alle fire værker), udsigelsesniveauet (i *Politisk roman*), det kompositoriske niveau (i *Solar*) og det stilistiske niveau (i *Havbrevene*). Denne fremstillingsmæssige spændvidde matcher apatibegrebets elasticitet. Det er via den, litteraturen kan bidrage til at nuancere den ensidigt negative opfattelse af begrebet, der er fremherskende i dag.

Bibliografi

- Aburas, Lone. 2013. *Politisk roman*. København: Gyldendal.
- Ahmed, Sara. 2009. «Happy Objects». I *The Affect Theory Reader*, redigeret af Melissa Gregg og Gregory J. Seigworth, 29-51. Durham: Duke University Press.
- Balzly, Dirk. 2018. «Stoicism». Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/stoicism/>.
- Berlant, Laurent. 2011. *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press.
- Butler, Judith. 2004. *Precarious Life. The Powers of Mourning of Violence*. London/New York: Verso.
- . 2015. *Krigens rammer. Hvornår er livet sorgbart?* Oversat af Iben Engelhardt Andersen og Mikkel Krause Frantzen. København: Arena.
- Cautrès, Bruno. 2011. «Apathy». I *International Encyclopedia of Political Science*, redigeret af Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser og Leonardo Morlino, 85-86. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Cvetkovich, Ann. 2003. *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality and Lesbian Public Cultures*. Durham: Duke University Press.
- Durkheim, Émile. 2011. *Selvmodet. En sosiologisk undersøgelse*. Oversat af Halvor Roll. 2. udg. Oslo: Gyldendal.
- Haarder, Jon Helt, Peter Simonsen og Camilla Schwartz. 2018. «Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra? In the Ghetto med Kristian Bang Foss, Morten Pape, Yahya Hassan, Karina Pedersen og prinsesserne fra blokken». *Edda* 105 (3): 185-202.
- Hogan, Patrick Colm. 2016. «Affect Studies and Literary Criticism». Oxford Research Encyclopedia of Literature. <https://oxfordre.com/literature/view/10.1093/acrefore/9780190201098.001.0001/acrefore-9780190201098-e-105>.
- Jacobsen, Siri Ranva Hjelm. 2018. *Havbrevene*. København: Lindhardt og Ringhof.
- . U.å. <http://www.siriranvahjelm.com>.

- Lipsius, Justus. 2006. *On Constancy*. Oversat af Sir John Stradling. Liverpool: Liverpool University Press [1583-1584].
- Lund, Nicklas Freisleben. 2016. «De fremtidsløse tager ordet. Klasse, prekariat og velfærds kritik i dansk samtids-prosa». *Passage* 76: 27-39.
- Morton, Timothy. 2010. *The Ecological Thought*. Cambridge, MA og London: Harvard University Press.
- Ngai, Sianne. 2005. *Ugly Feelings*. Cambridge, MA og London: Harvard University Press.
- Norgaard, Kari Marie. 2011. *Climate Change, Emotions, and Everyday Life*. Cambridge, MA/ London: The MIT Press.
- Ovid. 2006. *Ovids metamorfoser*. Oversat af Otto Steen Due. København: Gyldendal [8 e.Kr.].
- Oxfeldt, Elisabeth. 2016. «"Staten sa ja, så hva sier jeg?" Flygtning og følelser i postfeministisk litteratur». I *Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en globaliseringstid*, redigeret af Elisabeth Oxfeldt, 230-254. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pape, Morten. 2015. *Planen*. København: Politiken.
- Pedersen, Ove Kaj. 2010. *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Pettorelli, Nathalie, Sarah M. Durant og Johan T. du Toit (red.). 2019. *Rewilding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prange, Stéphane et al. 2018. «Historical crossroads in the conceptual delineation of apathy in Parkinson's disease». *Brain* 141: 613-619.
- Sharma, Devika. 2016. «Kritik på delagtighedens betingelser. Om at være et problem». *K & K* 122: 263-291.
- Standing, Guy. 2011. *The Precariat. The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.
- Thomsen, Torsten Bøgh. 2018. «Ornamenteringen af verden. Overflade og dybde i Theis Ørntofts *Solar*». *Spring* 43: 203-227.
- Williams, Raymond. 1977. «Structures of Feeling». In: *Marxism and Literature*. Oxford/New York: Oxford University Press: 128-135.
- Williams, William Carlos. 1962. «Landscape with the Fall of Icarus». I *Collected Poems: 1939-1962, Volume II*, 4. New York: New Directions Publishing [1960].
- Ørntoft, Theis. 2018. *Solar*. København: Gyldendal.